

## ATATÜRK'ÜN İLK ÖĞRETMENİ ŞEMSI EFENDİ (1852-1917)\*

Doç. Dr. ÖZCAN MERT

Türkiye'yi yönetirken ve çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak istediği Türk milletine önderlik ederken eğitim, öğretim ve öğretmenlere çok önem veren ve özel bir ilgi gösteren Atatürk'ün yetişmesinde, görmüş olduğu eğitim ve öğretim yanında ders aldığı öğretmenlerinin de yeri ve rolü büyüktür. Onun ilk ve orta öğrenimindeki öğretmenleri arasında ilkokul öğretmeni Şemsi Efendi, askerî rüşdiyedeki Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Nakiyüddin Bey, askerî idadîdeki kitâbet öğretmeni Mehmet Asım Efendi, tarih öğretmeni Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Bey<sup>1</sup> ile askerî rüşdiyedeki öğretmeni Osman Tevfik Bey<sup>2</sup> hatura başta gelen isimlerdir.

Her insan gibi Atatürk'ün de fikir yapısının oluşmasında ilk etkide bulunanlar, ailesi ve öğretmenleri olmuştur<sup>3</sup>. İşte bu öğretmenlerin birincisi olan Şemsi Efendi, Türk eğitiminde başardığı işler yanında, çocukluktan itibaren onun hayatına yön vermesi bakımından da büyük bir öneme sahiptir.

Şemsi Efendi'nin hayat hikâyesinin yazılmasının bir ihtiyaç olduğunu ilk defa 1943 yılında Ali Canib Yöntem ifade etmiş<sup>4</sup> olmakla beraber onunla ilgili ilk biyografik bilgilere daha 1912'de Osman Şevki Efendi'nin neşrettiği bir ders kitabında rastlanır<sup>5</sup>. Bundan sonra 1938'de Emekli Kor-

\* Bu çalışma, 5-9 Eylül 1990 tarihlerinde Ankara'da toplanmış olan XI. Türk Tarih Kongresi'ne sunulan tebliğin ilâveler yapılmış biçimidir.

<sup>1</sup> Yahya Akyüz "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9 - 10 Nisan 1981)*, Ankara 1981, s. 109-20; Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara 1989, s. 5-6, 25.

<sup>2</sup> Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* c. I, İstanbul [1970], s. 10, 11.

<sup>3</sup> Turan, *a.g.e.*, s.5.

<sup>4</sup> Ali Canib Yöntem, "Unutulmuş Şöhretlerden: Muallim Cudi Efendi", *Çınaraltı Mecmuası*, nu. 92 (1943), s.12.

<sup>5</sup> Osmân Şevkî, *Yeni Usûl Ta'lim-i Kurâ'at. Kemâlat-ı Millîye ve Fazâ'il-i İnsâniye*, VI. Kısım, Selânik 1330, s.209-17. Şemsi Efendi, bu kitapta mevcut olan hayat hikâyesini görüp okumuştur. Bu bakımdan buradaki bilgiler, bir çeşit otobiyografi sayılabilir.

general Galip Pasiner, Şemsi Efendi ile ilgili hatıralarını bir gazetede yayınlamıştır<sup>6</sup>. Osman Şevki Efendi'den hareketle Faik Reşit Unat 1963'te, herhangi bir dipnotu vermeksizin ve İsmail Eren ise 1967'de Osman Şevki'yi belirterek birer makale kaleme almışlardır<sup>7</sup>. Son olarak da 1981 yılında Yahya Akyüz, Pasiner ve Unat'ın ifadelerini esas alarak bir senteze varmaya çalışmıştır<sup>8</sup>. Ancak Şemsi Efendi ile alâkalı sözkonusu makalelere de arşiv belgelerine ve sâlnâmelere hiç yer verilmemiştir.

Bu yazıda resmî belge ve yayınlar yanısıra diğer kaynaklardan da yararlanma yoluna gidilmek suretiyle hem Şemsi Efendi'nin hayat hikâyesi ve eğitimci kişiliği, hem de Atatürk'ün ilk eğitimini nasıl bir öğretmen ve okuldan almış olduğu daha açık bir biçimde ortaya konmaya çalışılacaktır.

#### HAYATI

Şemsi Efendi, 1852 yılı civarında doğdu. Fakir bir ailenin çocuğu olarak o, eğitim ve öğrenimi süresince karşılaştığı her türlü güçlüklerle mücadeleye etmesini bilmiş ve önce ilköğrenimini ardından da 1867 yılında 15 yaşlarında iken Tanzimat döneminin modern eğitim kurumlarından biri olan rüşdiyeyi (Selânik Rüşdiyesi)<sup>9</sup> başarıyla bitirerek ortaöğrenimini tamamladı<sup>10</sup>.

Ailesine malî katkıda bulunmak isteyen Şemsi, bir dükkânda çalışmaya başladı. Bununla yetinmedi. Dükkânda çalışması yanısıra rüşdiyeye devam edemeyenlere hususi dersler vermek suretiyle, Selânik'te ilk özel halk dershanesini kurmuş oldu<sup>11</sup>.

Arapça ve Farsça yanında Fransızca da öğrenden Şemsi Efendi<sup>12</sup>, 1869-1871 yıllarında Aynaroz'da gümrük idaresinde kâtip olarak çalıştı ve

<sup>6</sup> Galip Pasiner, "Meslek ve Vazife Aşkı Bir Maarifçi", *Akşam* 13 Kânûn-ı evvel 1938, s.9; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, c.I-II, s. 472-75.

<sup>7</sup> Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi ve Okulu", *Eğitim*, c.I, nu. 36 (1963), s.38-42; İsmail Eren, "Atatürk'ün İlk Hocası Şemsi Efendi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c. V, nu.26 (1969), s.5-7.

<sup>8</sup> Akyüz, *a.g.e.*, s.109-12.

<sup>9</sup> Selânik Rüşdiyesi 1859 yılında açılmıştır. Bk. Başbakanlık Arşivi, İrade, Dahiliye, nu. 28.961; İrade Meclis-i Vâlâ, nu. 18.008. Başbakanlık Arşivi bundan sonra B.A. şeklinde ve irade ise İ. biçiminde kısaltılmış olarak gösterilecektir.

<sup>10</sup> Şevkî, *a.g.e.*, s. 212; Eren, *a.g.e.*, s.6.

<sup>11</sup> Şevkî, *a.g.e.*, s.212-131; Eren, a. yer; Unat, *a.g.e.*, s.39-40.

<sup>12</sup> *Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul 1969, s.6.

1871'den itibaren de Selânik'te yeni açılan bir yabancı özel okulda Türkçe öğretmenliği yapmaya başladı. Ecnebi okuldaki çalışması onun hayatında bir dönüm noktası teşkil etti. Nitekim burada çalıştığı sürece çeşitli gözlem ve temaslarda bulundu. Okuldaki çalışma ortamının mükemmelliği meslekî yönden ufkunu genişletti<sup>13</sup>. Bu çalışması esnasında onda, benzer şartlar ve yeni metodlarla Türk öğrencilerine öğretmenlik yapmak üzere bir ilkokul açma fikri doğdu.

1869 tarihli maarif nizamnâmesinin 129. ve 130. maddeleri ecnebi ve gayr-ı müslim tebaa yanında müslüman Türklere de özel okul açma imkânı tanımaktaydı<sup>14</sup>. Şemsi Efendi, bu imkândan yararlanarak bir ilkokul açma girişiminde bulundu. Kendisini bu konuda bazı öğrenci velilerinin teşvik etti ve birkaç meslekdaşı destekledi. O, halktan topladığı ianelerle işe koyuldu<sup>15</sup>. Selânik Maarif Müdürü Radoviçli Mustafa Bey'in yardımlarıyla kendisine yeni bir okul açması için ruhsat verildi ve bir de bina tahsis edildi. Şemsi Efendi, 1872 yılında Selânik şehrinin Sabri Paşa Caddesi'ndeki Çarşamba Dergâhı adlı bir tekkenin karşısında bulunan tek katlı küçük bir binada okulunu açarak hizmete soktu. Daha sonra o, meslekdaşı Abdi Kâmil Efendi'yi öğretim kadrosuna dahil etti ve genişlettiği okulu Şemsi Efendi Mektebi adını verdi<sup>16</sup>.

Şimdiki bilgilere göre Şemsi Efendi Mektebi, *Cemiyet-i Tedrîye-i İslâmiye* tarafından 1865 yılında İstanbul'da açılmış olan mektepten<sup>17</sup> sonra, bir Türk tarafından Osmanlı memleketinde kurulan ilk özel okul olma özelliğini taşımaktadır.

Şemsi Efendi'nin açtığı okul uzun ömürlü olmadı. Ancak kendisi, kapanan her okulunun ardından bir yenisini açmaya çalıştı. Bu arada Selânik'te kendisi gibi şöhret kazanmış bir eğitimci olan İsmail Hakkı Efendi ile beraber, Aktarönü'nde harap bir mescidi tamir ettirip okul haline getirdiler. Bu iki eğitimcinin beraberliği uzun sürmedi ve İsmail Hakkı Efendi, mühtemelen bir anlaşmazlık sonunda ortaklıktan ayrılıp yeni bir okul açtı<sup>18</sup>.

<sup>13</sup> Şevkî, *a.g.e.*, s. 213; Eren, *a.g.yer.*

<sup>14</sup> Ergin, *a.g.e.*, c.I-II, s.508; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)* Ankara 1989, s.194-95.

<sup>15</sup> *Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul 1969, s.4-5, 6.

<sup>16</sup> Şevkî, *a.g.e.*, s. 213-14; Eren, *a.g.yer.*; Unat, *a.g.e.*, s. 40.

<sup>17</sup> Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 487 vd.

<sup>18</sup> *a.g.e.*, c. I-II, s. 478 vd.

Şemsi ve İsmail Hakkı Efendilerin okulları, Selânik'te 1879 yılında öğretime başlayan *Mekteb-i Terakkî* adlı özel eğitim kurumunun açılmasında etkili olduğu gibi her ikisi de adigeçen okulun kuruluşunda görev aldılar. Aynı mektebin kadrosunda bir ara bu iki arkadaşın ilki öğretmen, ikincisi ise hem muallim ve hem de müdür olarak bulunmuştur<sup>19</sup>.

Şemsi Efendi, 1880 yılı civarında açılan *Şemsü'l-ma'ârif*<sup>20</sup> adlı özel okulu idare etmek üzere çağırıldığı İstanbul'a gitti. Ancak yaptığı görüşmeler olumlu bir sonuç veremeyince Selânik'e geri döndü<sup>21</sup>.

Şemsi Efendi'nin kurduğu özel okulların idarî işleri, yalnız kurucu idarecilerin varlığına bağlı idi. Bu tür okulların genişletilmesi güç olduğu gibi yönetimi de zordu<sup>22</sup>. Bunun başlıca sebepleri arasında malî imkânsızlıklar ve kaliteli öğretmenlerin azlığı sayılabilir. Aynı hususta kendisinin geçimsiz bir kimse olmasının<sup>23</sup> da rolü olabileceğini unutmamak gerekir. Bu bakımdan Şemsi Efendi, kurduğu okulları uzun süreli devam ettirmedi. Ancak öğretmenlik mesleğine olan bağlılığı ve çocuklara duyduğu sevgi ve şefkat sonucu yılmadan yenilerini hizmete sokmayı başardı. Nitekim Atatürk'ün ilkokula başladığı 1887 yılı civarında, Şemsi Efendi'nin bu okulunu yeni açmış olduğu anlaşılmaktadır<sup>24</sup>.

H. 1311/M. 15 Temmuz 1893-4 Temmuz 1894 tarihinde, Şemsi Efendi Selânik'teki *Rauza-i Ta'lim Mektebi*'nin kurucusu olarak görülmektedir<sup>25</sup>. Lâkin bu okulun da faaliyeti kısa sürmüş olmalıdır. Zira sonraki yıllarda, Şemsi Efendi, 1885 yılından beri Selânik'te ileri düzeyde ve çağdaş onlamada bir eğitim ve öğretim hizmeti veren *Feyziye Mektebi*'nde<sup>26</sup> öğretmenlik

<sup>19</sup> 1320 *Sene-i Hicriyesi Selânik Sâlnâmesi*, Def'a: 17, Selânik [1320], s.401-2, 403; *Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul 1969 s.7, 15, 28.

<sup>20</sup> *Şemsü'l-ma'ârif*'in kuruluş tarihi farklı kitaplarda 1879-1880 (*Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul 1969 s.7) ve 1882 (Ergin, *a.g.e.*, c. III-IV, s.951) gibi değişik gösterilmiştir. Ayrıca bk. not 42.

<sup>21</sup> *Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul 1969 s.7-8.

<sup>22</sup> 1318 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, Def'a: 16, Selânik [1318] s.341-42.

<sup>23</sup> *Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul, 1969., s. 7.

<sup>24</sup> Bk. not 90.

<sup>25</sup> 1311 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Sâlnâmesi*, Def'a: 12, Selânik [1311], s.159.

<sup>26</sup> 1320 *Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, s. 397-98. Şemsi Efendi'nin kendi okulunu *Mekteb-i Feyziye* ile birleştirdiği (Unat, *a.g.e.*, s.41) ve adigeçen okulun kurucusu olduğu ileri sürülmüştür (Semavi Eyice, "Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selânik", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s.488).

yapmaya başladı. Buranın ilkokul kısmı olan *Mekteb-i Feyz-i Sıbyân*'ın *Hey'et-i Tedrîsiyesinde* yani öğretim kadrosunda, H. 1312 / M. Temmuz 1894 - 23 Haziran 1895 ve H. 1313 / M. 24 Haziran 1895 - 11 Haziran 1896 tarihlerinde, '*Akâ'id-i Dîniye ve Kırâ'at Mu'allimi* olarak görev yapmıştır<sup>27</sup>. Daha sonra o, H. 1315/M. 2 Haziran 1897 - 21 Mayıs 1898 ve H. 1316/M. 22 Mayıs 1898 - 11 Mayıs 1899 yıllarında aynı okulda, *Tatbikât-ı Arabiye Mu'allimi*<sup>28</sup> ve H. 1325/M. 14 Şubat 1907 - 3 Şubat 1908'de sözkonusu mektebin *inâs kısmında* yani kızlar bölümünde sadece *mu'allim* olarak görülmektedir<sup>29</sup>.

Şemsi Efendi'nin Selânik'teki öğretmenliği, Balkan harbine kadar devam etti. Bu şehrin 8 Kasım 1912'de Yunan kuvvetlerine teslim olması üzerine, Şemsi Efendi, altmış yıl kadar yaşamış olduğu memleketinden ayrılmak ve İstanbul'a göç etmek mecburiyetinde kaldı. O, yerleştiği başkentte ilköğretim müfettişliğine tayin edildi<sup>30</sup>.

Yarım yüzyıla yakın bir süre Türk maarifine hizmet vermiş olan Şemsi Efendi, Eyüp (İstanbul) civarındaki Hazreti Halit'te<sup>31</sup> 1917 yılında öldü<sup>32</sup>. Kabri Üsküdar'daki Bülbülderesi Mezarlığı'ndadır<sup>33</sup>.

<sup>27</sup> 1312 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, Def'a: 13, Selânik [1312], s. 138; 1313 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, Def'a: 14, Selânik [1313], s. 142.

<sup>28</sup> 1315 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, Def'a: 15, Selânik [1315], s.276; *Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i 'Umûmiye*, sene: I, Dârü'l-hilâfeti'l-aliye 1316, s. 1065.

<sup>29</sup> 1325 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, Def'a: 20, Selânik [1325], s.488.

Şemsi Efendi'nin öğretmen olarak çalıştığı Terakki ve Fezziye adlı mektepler, "*Dönmeler*" veya "*Avdetiler*" yahut "*Selânikliler*" diye bilinen cemaat tarafından kurulup hizmete sokulan özel okullar olarak bilinmektedir. Buralarda öğretim açısından devlet okullarının programları tatbik edilerek İslâm akaidi gibi dersler okutuldu. Bu durum sözkonusu eğitim kurumlarının müslüman Türkler tarafından benimsenmesine yolaçmıştır (T.H., "*Dönme*", *İslâm Ansiklopedisi*, c.III, s.649; "*Dönmeler veya Avdetiler*", *Türk Ansiklopedisi*, c.XIV, s.43; *Vatan*, 21 Kânûn-ı sâni 1340/1924, s.2).

<sup>30</sup> Unat, *a.g.e.*, s.42.

<sup>31</sup> Ergin, *a.g.e.*, c.I-II, s.470.

<sup>32</sup> Unat makalesinde (s. 42) Şemsi Efendi'nin ölüm yılını 1916 olarak göstermiştir. Oysa bu kimsenin ölüm tarihi, mezartaşı kitabesinde "1333/1917" biçiminde yazılıdır.

<sup>33</sup> Bülbülderesi Mezarlığı'nın "*Selânikliler*" diye bilinen topluluğun kabristanı olduğuna dair bk. Abdurrahman Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, İstanbul basım tarihi yok, s.219, 246.

## ÖĞRETMENLİĞİ VE EĞİTİMCİLİĞİ

Tanzimat dönemi yeniliklerinden biri de maarif sahasında *usûl-i cedîdenin* uygulanmasıdır. *Usûl-i cedîde* hareketi, Türk eğitim sisteminde yetersiz kalan gelenekçi ders araç ve gereçleri ile öğretim metodlarının terketilip, çağdaş ve daha etkili olanlarının kullanılmasına başlamasını ifade eder. Diğer yandan bu devirde yayınlanan pedagoji ve öğretim metodu hakkındaki ilk kitaplar da sözkonusu hareketin içindedir<sup>34</sup>.

Önce 1848'den itibaren rüşdiyelerde tatbik edilmeye başlanan *usûl-i cedîde*, olumlu sonuçlar verince, yirmi yıl kadar sonra ilköğretimde de uygulamaya sokulmuştur. 1869 senesinde maarif nizamnamesinin kabulünden sonra kurulmaya başlanan ibtidai mekteplere, *usûl-i cedîde mektebi*<sup>35</sup> denmesi yanısıra, sıbyan mekteplerinde tarih, coğrafya, hesap gibi derslerin okutulmasına ve sıra, öğretmen masası, karatahta, tebeşir harita ve benzeri araç ve gereçlerin kullanılmasına geçilmiştir. Bunlara ek olarak, seyrek te olsa bir kısım okullarda, okuma yazma öğretiminde, eski ve uzun uzun heceleme metodu olan *usûl-i teheccûden* vazgeçilerek harflerin seslerine dayalı ve kelimeyi doğrudan okuma yöntemi olan ve günümüzdeki bilinenden bilinmeyene gitme metoduna benzeyen *usûl-i savtiye* denilen bir yöntemin takbikine girişilmiştir<sup>36</sup>.

*Usûl-i cedîdenin* uygulanmasına diğer yeniliklerin hemen hepsinde olduğu gibi, ilkin başkent İstanbul'dan başlanmıştır. İlköğretimdeki tatbikata İstanbul'da geçildiği sıralarda, aynı alanda Selânik'teki girişimler, başkentle yarışır nitelikteydi. Bu yarışta Selânik'teki bazı öğretmenlerle eğitimcilerin, ama özellikle ve en fazla Şemsi Efendinin rolü ve payı

<sup>34</sup> Akyüz, *a.g.e.*, s.228. *Usûl-i cedîde* hareketi, daha sonra Osmanlı toprakları dışındaki Türk dünyasına da yayılmıştır. Bk. A. Battal-Taymas, "Türk Dünyasında Usulücedid Hareketi", *Türk Kültürü*, c.II, nu. 18 (1964), s. 119-25. Bu bölgelerdeki faaliyetlerde en etkili rolü oynayan Gaspıralı İsmail'in konuyla ilgili "İsmail Gasprenski, *Mekteb ve Usûl-i Cedîd Nedir?*, Bağçasaray, Tercüman Gazetesi Basmahanesi 1894, 10 s." bibliyografik künyeli bir de eseri tesbit edilmiştir. Bk. M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul 1971-1982, c.III, s.1078.

<sup>35</sup> 25 yıl kadar sonra Gaspıralı İsmail'in yeni usûl üzere Bahçesaray'da açtığı okula da *Usûlü Cedîd Mektebi* denmiş ve bu ad Kırım'da benimsenmiştir. Bak. Taymas, *a.g.e.*, s.120.

<sup>36</sup> Akyüz, *a.g.e.*, s.224, 228-32, 242-44. Okuma öğretilirken *usûl-i teheccûde* sözcükler "*cim üstün ce, cim esre ci, cim ötre cü...*" şeklinde ve *usûl-i savtiyede* ise "*ce, ci, cü...*" biçiminde okutulmaktaydı. Okumada önce, talebelerin günlük hayatta bilip tanıdığı sözcüklerden seçilip öğretilmekteydi.

büyüktür<sup>37</sup>. Bundan dolayıdır ki hem Maarif Nezâreti ve hem de Selânikli bâzı eğitimciler ile basın organları, *usûl-i cedîdenin* bu şehirdeki ilk uygulayıcısı olarak Şemsi Efendi'yi gösterirler<sup>38</sup>.

Daha öğrencilik yıllarında eğitimdeki aksaklıkları farkedenden ve bilhassa ezbercilığe karşı olan Şemsi Efendi, bir ıslah çaresi olarak *usûl-i cedîdenin* Selânik'te uygulanmasında ve özel okul açma hususunda öncü ve rehber olmuştur<sup>39</sup>. Şemsi Efendi, devrin erkek öğretmen yetiştiren okulu olan *Dârü'l-mu'allimîn*'de okumadığı halde, öğrenmiş olduğu Fransızcanın yardımıyla, Avrupa'daki gelişmelerin memleketin diğer bölgelerine nazaran daha rahat izlenebildiği Selânik'te kendi kendini yetiştirmiş ve modern eğitim yöntemlerini takip etmiştir. Onun ve okulunun başarısı karşısında, 1873 yılında Selânik vilâyetindeki bütün sıbyan okullarında *usûl-i cedîdenin* uygulanmasına karar verilmiştir<sup>40</sup>. Şemsi Efendi'nin arkadaş ve meslektaşları ile birlikte yaptığı çalışmalar sayesinde adıgeçen şehirde *usûl-i cedîde* üzere eğitim ve öğretim yapan yeni ve modern özel okullar açılmıştır<sup>41</sup>. Şemsi Efendi ile Abdi Kâmil ve İsmail Hakkı Efendiler ve Selânik'te yeni açılan mektepler, doğrudan ya da dolayısıyla Rumeli ve İstanbul'daki bir kısım özel okulların kurulmasında etkili olmuşlardır<sup>42</sup>.

Mahalle mektepleri ile sıbyan okullarının eğitimi ve öğretim faaliyetlerini eski geleneklere göre yoğun bir biçimde sürdürdükleri bir sırada<sup>43</sup>, Şemsi Efendi, Selânik'te modern mânâda özel bir okul açma cesaretini gösteren ilk kimsedir. O, bazı cami imamı ile sıbyan okulu öğretmenlerinin eski usûl üzere çalışmakta ısrar ettikleri bir zamanda<sup>44</sup> böylesine ce-

<sup>37</sup> Ergin, *a.g.e.*, c.I-II, s.469-70.

<sup>38</sup> Bk. not 77; Şevkî, *a.g.e.*, s.211-214; *Rumeli*, 25 Şevvâl 1290/3 Kânûn-ı evvel 1289, s.1.

<sup>39</sup> Şevkî, *a.g.e.*, s.211, 212, 214.

<sup>40</sup> *Rumeli*, 25 Şevvâl 1290/3 Kânûn-ı evvel 1289, s. 1, 4; Ali Haydar Midhat, *Midhat Paşa*, c.I, İstanbul 1325, s.152.

<sup>41</sup> 1318... *Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, a.g. yer.

<sup>42</sup> Çocuk Beğçeyi, I. sene, nu. 12 (1321), s.8; Şevkî, *a.g.e.*, s.215; Ergin, *a.g.e.*, c.I-II, s. 469-71; Eren, *a.g.e.*, s. 7. Şemsi Efendi'nin 1872 yılında açtığı okulda çalışan Abdi Kâmil Efendi, daha sonra geldiği İstanbul'da *Şemsü'l-ma'ârif* adlı özel ve modern okulu kurmuştur. Bu kimse, muhtemelen Şemsi Efendi'ye duyduğu saygı ve hayranlıktan ötürü, okuluna *Şemsü'l-ma'ârif* ismini vermiş olmalıdır.

<sup>43</sup> Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştirdiği Devrin Eğitim Sistemi", *Atatürk Konferansları*, c. I, Ankara 1964, s.74. Bu makale ayrıca Türk Tarih Kurumu'nun *Bellelen* adlı dergisinde de yayınlanmıştır [c. XXVII, nu. 108 (1963), s. 601-24].

<sup>44</sup> B.A., Ayniyat Defteri, nu. 1.072, s.16.

sur bir davranışta bulunmakla modern eğitim ve çağdaşlaşma yolundaki azim ve kararlılığı ortaya koydu.

Şemsi Efendi'nin 1872 yılında Selânik'te açtığı okulun dershanesinde öğretmen masası, sıra, karatahta, tebeşir, silgi ve okuma yazmayı kolaylaştırmak yani usûl-i savtiyeyi uygulamak için hazırlanmış levhalar bulunuyordu. Ayrıca o, "*Saatle bir tatil yapar Avluda ... [öğrencileri] nezareti altında oyunla meşgul eder, jimnastik yaptırır ve aynı zamanda ders odasının kapı ve pencerelerini açarak bozuk havayı değiştirirdi*". Şemsi Efendi, oyun esnasında öğrencilerin kavgaya etmemelerine ve birbirlerine kötü sözler söylememelerine de dikkat ederdi. Şemsi Efendi, oyun esnasında öğrencilerin kavgaya etmemelerine ve birbirlerine kötü sözler söylememelerine de dikkat ederdi<sup>45</sup>. Onun öğretmenlik hayatındaki bir uygulaması da "*mektebe yeni yazılan her çocuğa eski ve çalışkan talebeden bir Mentor, yani lala, mürebbi tayin etmesidir*". Mentor olan kimse, okula getirip götürdüğü öğrencisinin eğitimiyle ilgilendirirdi<sup>46</sup>. Öte yandan Şemsi Efendi'nin öğrencilerini sıra düzeni içinde şehiriçi gezilere de götürdüğü bilinmektedir<sup>47</sup>. O, bu tür gözlem ve inceleme gezileri ile eğitimi okul binası dışına çıkarmak suretiyle, öğrencilerini hayata daha bilgili ve bilinçli hazırlamaktaydı.

Yukarıda belirtildiği gibi Şemsi Efendi'nin açtığı ve çalıştığı okullar, ders araç ve gereçleri ile uygulanan pedagoji ve öğretim metodları bakımından mahalle mektepleri ile sıbyan okullarından daha iler ve üstün düzeyde bir konuma ve fonksiyona sahipti. Bu yüzden o ve okulları, çevresinde haklı bir ün kazandı. Belirtilen nitelik farkından ötürü aralarında Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey'in de bulunduğu bazı öğrenci velileri, çocuklarını sıbyan ve mahalle mekteplerinden alarak Şemsi Efendi'nin okuluna kaydettirmişlerdir<sup>48</sup>.

Şemsi Efendi'nin 1872'de *usûl-i cedîde* üzere hizmete soktuğu okul, tepki görmekte gecikmedi. Bu okul, "*Şemsi Efendi çocuklara gâvur usulünde ders okutuyor*" diye yenilik düşmanı bazı kimselerin saldırısına uğradı ve karatahta ile öğretmen masası gibi birtakım eşyalar kırıldı<sup>49</sup>.

<sup>45</sup> Pasiner, a.g. yer; Ergin, a.g.e., c.I-II, s.473-74.

<sup>46</sup> Ergin, a.g.e., c.I-II, s.470.

<sup>47</sup> Ali Canip Yöntem, "Bizim Selânik'te, Bir Gezinti", *Yakın Tarihimiz*, c.I, nu. 11(1962). s.328; Akyüz, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden...", s.110 Öğrencilerin gezileri hakkında 1862 tarihli bir belge için B.A., Dahiliye nu. 33.931.

<sup>48</sup> Yalman, a.g. yer; Pasiner, a.g. yer; Ergin, a.g.e., c.I-II, s. 473.

<sup>49</sup> Pasiner, a.g. yer; Ergin, a.g.e., c. I-II, s. 474; Roderic H. Davison, "Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim", çev. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Bellelen*, c.LI, nu.200 (1987), s.1041.



Bu durum üzerine Şemsi Efendi, sayıları yirmi civarına düşen öğrencileri için, evinin altındaki büyük bir odayı derslane olarak kullandı. Ne var ki burası da saldırılan kurtulamadı. İlk saldırıyı yapan zihniyetteki kimseler bu dershaneyi tahrip ederken "gâvurluk alameti kapkara tahtayı parçaladılar"<sup>50</sup>.

Başlarında Kerim isminde bir hafızın bulunduğu yeniliğe karşı bir grubun dinsizlikle suçlayarak okulunu kapattığı Şemsi Efendi<sup>51</sup>, bu şartlar altında geceleri evlerine giderek öğrencilerini yetiştirme yoluna gitti. Bu azimli ve kararlı öğretmenin, öğrencilerini rüşdiye talebeleriyle boy ölçüşebilecek kadar iyi yetiştirdiği öne sürülmüştür<sup>52</sup>. Dönemin Selânik gazetelerinin birinde bu hususta polemik türünden bir haberin bulunması bu iddiayı adeta doğrular gibidir<sup>53</sup>.

Eğitim ve öğretimde tatbik ettiği yeni yöntemlerle ve bu konudaki mücadelesi ile Şemsi Efendi, Ekim 1873 - Ocak 1874 tarihleri arasında Selânik vilâyet valiliğinde bulunmuş olan Midhat Paşa'nın<sup>54</sup> dikkat ve ilgi-

Şemsi Efendi gibi Gaspıralı İsmail de, Kırım'da *usûl-i cedîde* üzere ilk defa bir okul açtığı zaman, Bahçesaraylı hemşehrilerinin tepkisi ile karşılaşırna Bk. Taymas, *a.g.e.*, s.120.

<sup>50</sup> Pasiner, *a.g. yer*; Ergin, *a.g. yer*.

<sup>51</sup> Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s.470.

<sup>52</sup> Pasiner, *a.g. yer*; Ergin, *a.g.e.*, c.I-II, s.474-75.

<sup>53</sup> "Vâlî Paşa Hazretlerinin geçende Şemsi Efendi Mektebi'ni teşriif ve şâkirdânın usûl-i tahsîliyelerini takdîr ve istihsân eylediği misillü Mekteb-i Rüşdiye'yi dahi teşriif ve oradaki talebenin derslerini ve ma'lûmât-ı müktesebelerini sülâl ve teftiş buyurdıklarını 41 numaralı nüshamızda ma'a-iftihâr dere ve beyân eylemiş idik.

Rüşdiye talebesi tahsîlât-ı vâkı'alarının takdîri husûsundaki ta'bîrât-ı kalemiyemizi Şemsi Efendi'nin sıbyân mektebini takdîm ve tercîh ma'nâsına hamlederek bundan te'essür ile bir varaka yazub göndermişlerdir. Biz bu bâbda olan maksad-ı mütâla'âtımızı tavzîh ve beyân etmezden evvel Mekteb-i Rüşdiye talebesinin böyle bir sehâb ile ibrâz-ı te'essür ve infi'âl etmelerini tahsîl-i fûnun ve 'ulûmdan heves ve arzûlarının kuvvetine ve her birinin sa'y ve gayret ve hîmmetine delîl-i cedid ittihâz ederek burasını tebrik ederiz.

Şemsi Efendi'nin mektebi hakkında olan silâyîşe gelince efendi-i mûmâileyh mecbûl olduğu hamiyet-i İstîriye ve gayret-i vataniye ve millîye iktizâsınca mücerred ebnây-ı nev'ine hizmet etmek ve etfâl ve sıbyânı usûl-i cedîde üzerfe'la'lim ve terbiye eylemek için bir mekteb açmış ve henüz mektebe girmiş olan bir çocuğun birkaç ay içinde harekesiz ibâreyi salîs okuyacak dereceye vâsıl oldukları bi'z-zât görülmüş olduğundan ve şu aralık sıbyân mektepleri hakkında vaz'ına teşebbüs olunan usûl ve kâ'ide dahi böyle bir maksada mübteni yapılacığından efendi-i mûmâileyh doğrusu bu hâlde pek güzel bir kâ'ide vaz'ına muvaffak olmuş ve memleket ve vatanına lâzım ve lâıyk olan hizmetini hüsni-îfâ ederek eserini dahi meydâna koymuş olmasıyla mûmâileyhin senâ ve silâyîşinde rüşdiye talebesinin dahi bizimle mültehidü'l-hiân olacaklarını ümid eyleriz". Rumeli, 25 Şevvâl 1290/3 Kânûn-ı evvel 1289, s.1. Bk. Ek III.

<sup>54</sup> M. Tayyib Gökbilgin, "Midhat Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, s.275.

sini çekmeyi başardı. Eğitimle yakından ilgilenen<sup>55</sup>, ezberciliğe değil de tatbikata önem veren yenilikçi ve hürriyetçi bir devlet adamı olarak Midhat Paşa, Şemsi Efendi'nin mektebinin kapatılması meselesini vilâyet meclisinin gündemine getirdi. Burada yapılan görüşmeler sonunda okulun yeniden açılmasına karar verildi<sup>56</sup>. Vali, Şemsi Efendi'nin okulundaki yeni uygulamaları beğenerek kendisine ve öğrencilerine iltifatta bulunup<sup>57</sup> okul binasının genişletilmesine yardımcı olduğu<sup>58</sup> gibi *usûl-i cedîdenin* vilâyetteki bütün sıbyan okullarında tatbik edilmesine çalıştı<sup>59</sup>.

Okulunun faaliyetine izin verilmesi ve genişletilmesi üzerine Şemsi Efendi, Midhat Paşa'ya karşı bir minnet duymaya başladı. Onun kimsesiz çocukların eğitimi amacıyla kurulmasına önem verdiği *Islâhhâne* yani *Mekteb-i Sanâyi*'de öğretmenlik yaptı<sup>60</sup>. Paşanın fikirlerini de alâka gösterdi. Midhat Paşa'nın kendisine iltifat etmesi ve beşinci rütbeden bir Mecîdî nişanın verilmesinde etkili olması<sup>61</sup>, Şemsi Efendi'nin ona ve düşüncelerine olan bağlılığını güçlendirmiştir. Ayrıca sonraki yıllarda, Midhat Paşa'nın hayatı pahasına yenileşme ve meşrutiyet yolunda verdiği mücadelede, bu genç öğretmenin onun toplumcu ve hürriyetçi fikirlerini benimsemesi gayet tabii bir durumdur. Şemsi Efendi; yenileşme, hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini, aralarında Atatürk'ün de bulunduğu öğrencilerine aktarmaya çalıştı.

<sup>55</sup> Bk. not 66; Midhat, *a.g.e.*, c.I, s.42; Ergin, *a.g.e.*, c.I-II, s.466-67, 686; Davison, *a.g.e.*, s. 1039; Ezel Kural Shaw, "Midhat Paşa", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul 1985, s.1301, 1302, 1303; İlber Ortaylı, "Midhat Paşa'nın Vilayet Yönetimindeki Kadroları ve Politikası", *Uluslararası Midhat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara 1986, s.229.

<sup>56</sup> Pasiner, a.g. yer; Ergin, *a.g.e.*, c.I-II, s.475.

<sup>57</sup> "Zât-ı sâmî-i hazret-i vilâyetpenâhî geçen gün Şemsi Efendi'nin mektebini teşrif ve her sınıf şâkirdânı bi'z-zât birer birer imtihân ile gördükleri hüsn-i intizâm terbiyeleri üzerine gerek efendi-i mümâileyhi ve gerek şâkirdânı ayrı ayrı taltîf buyurdıkları ve oradan Mekteb-i Rüşdiye'yi de teşrif ile orada da şâkirdânın derslerini ve usûl-i ta'limiyelerini sū'âl ve teftîş buyurdıkları ve ertesi günü mümâileyh Şemsi Efendi'ye usûl-i terbiye ve ta'limini takdîren bir aded sâ'at ihşân ve inâyet buyurdıkları vâsıl-ı sâmî'a-i memnûniyetimiz olmuşdur". Bk. *Rumeli*, 18 Şevvâl 1290/26 Teşrîn-i sânî 1289, s.1. Ayrıca bk. *Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul 1969, s.6-7.

<sup>58</sup> Şevkî, *a.g.e.*, s.214-15; *Şişli Terakki Lisesinin Tarihçesi 90. Yıl 1879-1969*, İstanbul 1969, s.6-7, 8.

<sup>59</sup> Bk. not 40.

<sup>60</sup> *Rumeli*, 10 Zilk'ade 1290/17 Kânûn-ı evvel 1289, s.1.

<sup>61</sup> Şevkî, *a.g.e.*, s.215. Şemsi Efendi'ye beşinci rütbeden Mecîdî nişan verildiği sırada, Midhat Paşa, İstanbul'da Şûrây-ı Devlet Reisi olarak bulunmaktaydı. Bk. Gökbilgin, *a.g.e.*, s.276.

Hürriyetçi bir öğretmen olarak Şemsi Efendi, 23 Temmuz 1909'de ikinci Meşrutiyet'in ilân edilmesi üzerine, Selânik'te öğrencileriyle beraber hürriyet ve meşrutiyet lehindeki gösterilere katıldı<sup>62</sup>. Meşrutiyetin 1909 yılındaki kutlama törenleri için, kız talebeleriyle birlikte İstanbul'a gitti ve padişah V. Mehmet Reşat'ın huzuruna çıktı<sup>63</sup>. Maarifçiliği ve hürriyetçiliği ile haklı bir üne ulaşmış olan Muallim Şemsi Efendi, Sultan V. Mehmet Reşat'ın Rumeli gezisi sırasında 7 Haziran 1911'de ziyaret ettiği Selânik'te padişahı karşılayan öğretmenlerin başında "*Şeyhü'l-mu'allimîn*" olarak sözcü durumunda idi<sup>64</sup>. O, bu karşılamada sultanın iltifatına da mazhar oldu<sup>65</sup>.

Midhat Paşa gibi ve belki de onun etkisiyle<sup>66</sup>, kızların eğitim ve öğrenim görmelerine önem veren Şemsi Efendi, okulunda bir de kız bölümü açmıştı<sup>67</sup>. Kendi kızı Yekta'yı gazetelerin ondan yazı isteyerek derecede yetiştirmesi<sup>68</sup>, bu konudaki azim ve hedefinin bir göstergesidir. Kız öğrencilerini Selânik'ten İstanbul'a törenlere götürmesi zamanına göre son derece ileri bir harektir. Günümüzde dahi kızların okumalarına karşı çıkan çevrelerin varlığı gözönünde tutulursa, yüz sene kadar önce onun bu husustaki çabasının ehemmiyeti ve mânâsı daha iyi anlaşılır.

Şemsi Efendi, halkın okuma alışkanlığı kazanmasına ehemmiyet veren bir eğitimci olarak da dikkati çeker. 1873 yılında öğretmenlik yaptığı Selânik'te halkın kitap ve gazete okuması amacıyla açılması olan bir kıraathaneye kitap ve risaler hediye etmiştir<sup>69</sup>.

<sup>62</sup> Pasiner, a.g. yer.

<sup>63</sup> Şevki, a.g.e., s.216.

<sup>64</sup> Yöntem, a.g.e., 328-29.

<sup>65</sup> *Resimli Kütâb*, c.V, nu.30 (1327/1911), s.490.

<sup>66</sup> Midhat Paşa, 1865 yılında Rusçuk'ta bir Kız Sanayi Mektebi açarak kızların eğitimine verdiği ehemmiyete göstermiştir. Bk. Ergin, a.g.e., c. I-II, s.686.

<sup>67</sup> Şevki, a.g.e., s.215.

<sup>68</sup> *Mütâla'a*, 22 Rebiyütevvel 1314/30 Ağustos 1312, s.8; Eren, a.g.e., s.7.

<sup>69</sup> *Rumeli*, 25 Şevvâl 1290/3 Kânûn-ı evvel 1289, s.2, 3. Şemsi Efendi'nin kıraathaneye armağan ettiği kitaplardan bibliyografik künyeleri belirlenebilenler:

Veysi, *Şehâdetnâme-i Veysi*, İstanbul 1283; Yazar adı yok, *Münâzara-i Tûlî ile Zâg*, çev. Şerif, neşr. Âtuf. İstanbul 1287; Necîb. *Ma'lûmât-ı Muhtasara Risâlesi*, [İstanbul] 1281, 1286, 1288; Nergisî, *Hamse-i Nergisî*, Bulak 1255 ve İstanbul 1285; [Cernâl], *Rehnümây-ı Sühûlet*, [İstanbul, basım tarihi yok]; Yazar adı yok, *Muvâzene-i Kuve-i Düvet-i Avrupa*, İstanbul 1285; Kostandiyos, *Hey'et-i Sâbika-i Kostantaniye*, çev. Yorgaki Petropulo, İstanbul 1277 ve neşr. Şemsi, İstanbul 1289; Abdurrahman Sâmî, *Rümu'zü'l-hikem*, [İstanbul] 1287; İmâmzâde [Mehmet] Esad, *Feth-i Kostantaniye* İstanbul 1285 Ahmed Hamdî Şirvânî, *Makâletü'l-ürefâ fi Mesâ'î'i'l-hükemâ*, İstanbul 1285 (Özege, a.g.e., c. I, s. 403; c. II, s.552; c.III, s.1001, 1014, 1262, 1284; c. IV, s. 1453, 1500, 1634).

Şemsi Efendi; çocukları ve mesleğini sevmesi, onların kalbini kazanması, kimsesiz çocukların bulunduğu islahhanede ders vermesi, eğitim ve öğretimdeki çağdaşlığı, idealistliği, fedakârlığı, mücadeleciliği, kötü niyetli kimselerin baskıları veya başka sebepler sonucu kapanan her okulunun ardından bir yenisini açması, öğrencilerine sevgi ve güven duygusu aşılaması, usûl-i savtiye, jimnastik, ders aralarında teneffüs, gezi, mentor uygulamaları ile bir bakıma ünlü eğitimci Johann Heinrich Pestalozzi'ye (1746-1827) benzetilebilir. Ya da sayılan özellikleri bakımından o, Pestalozzi'den etkilenmiştir denilebilir<sup>70</sup>. Çünkü Şemsi Efendi, Fransızca bildiğinden, yabancı dilde basılmış mesleği ile ilgili kitap veya makaleleri okuyarak adı geçen kimseyi tanımış ve çalışmalarını öğrenmiş olmalıdır. XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı basınında Pestalozzi hakkındaki yayınlara rastlanması<sup>71</sup> bu görüşü daha da kuvvetlendirmektedir.

#### NİŞANLARI

Şemsi Efendi, daha öğretmenliğinin ilk yıllarında eğitim ve öğretimde uyguladığı usûl-i cedîde ile başarılı ve nitelikli öğrenciler yetiştirmek için büyük bir gayret ve şevkle kendini işine ve mesleğine verdi. Bu sorumluluk duygusu, görev aşkı ve fedakârlığının sonuçlarını iyi öğrenciler yetiştirip meşhur olarak aldı. Onun ve talebelerinin başarılığı Selânik dışında, İstanbul'da dahi etkili oldu. Bunun tabî bir neticesi olarak mesleğinde henüz beş sene kadar bir tecrübeye sahipken, umumiyetle devlet hizmetinde en az yirmi yıl iyi çalışmış olanlara ve bir süre kaydı olmadan da büyük hizmetlerde bulunanlara verilen Mecîdiye nişanı<sup>72</sup> ile taltif edildi.

Şemsi Efendi, Selânik'te açtığı okulda öğrencilerini yetiştirmesi hususundaki sebat ve gayretinden ötürü Maarif Nezareti'nin dikkatini üzerinde topladı. Anılan nezaretin "*Şemsi Efendi'nin Selânik'de açmış olduğu mektebe bulunan şâkirdânın tahsîlât-ı ilmiyesine olan ikdâm ve gayretine mükâfâten kendisine beşinci rütbeden bir kıl'a nişân-ı Mecîdi i'tâ'sına dâ'ir*" bir teklifini Sadra-

<sup>70</sup> Nafi Atuf Kansu, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul 1952, s.152, 154, 155, 158, 159, 161, 163, 169, 170; Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara 1972, 256, 261, 270.

<sup>71</sup> Mehmed Nâdir, "Ta'lîm ve Terbiye-i Etfâl. Usûl-i Tedrîs", *Tercümân-ı Hakikât*, 22-23 ve 31 Teşrin-i evvel 1311/3-4 ve 12 Teşrin-i sânî 1895, 3. sayfalara; Ergin, a.g.e., c.III-IV, s.1009.

<sup>72</sup> Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul 1971, s.428.

zam Mütercim Rüştü Paşa, Sultan V. Murat'a sundu ve padişahın 18 Ağustos 1876 tarihli iradesi ile kendisine belirtilen nişan verildi<sup>73</sup>.

Hakkıyla elde ettiği nişanın Şemsi Efendi'yi daha da şevklendiğine şüphe yoktur. Nitekim o, *usûl-i cedîde* üzere mesleğini sürdürürken, gösterdiği başarılarından dolmayı Sultan II. Abdülhamit tarafından da ödüllendirildi. Şemsi Efendi'nin, *Mekteb-i Feyz-i Sıbyân*'da vazife yaparken H. 1312/M. 5 Temmuz 1894-23 Haziran 1894 tarihinde dördüncü rütbeden Mecîdî nişanına<sup>74</sup> ve H. 1324/M. 25 Şubat 1906-13 Şubat 1907'de de üçüncü rütbeye sahip olduğu görülmektedir<sup>75</sup>.

Şemsi Efendi, hürriyetçiliği ve meşrutiyetçiliği yanısıra eğitim ve öğretimde yıllardır uyguladığı çağdaş metodlar ile de II. Abdülhamit'ten sonra gelen yeni yönetimin de dikkatini çekip takdirini kazandı. Gerçekten de o, "*Silk-i ta'lim müstesbînine ve hidemât-ı ma'ârif-perverânelir müşâhed olan zevâta*" "*kayd-ı hayât ile*" verilen maarif nişanıyla ödüllendirildi<sup>76</sup>. Dönemin Maarif-i Umumiye Nazırı Emrullah Efendi, 28 Kasım 1910'da Sadârete gönderdiği bir tezkire ile "*Selânik'de en evvel usûl-i cedîde üzere tedrisâtda ve kırk seneden berü meslek-i ta'limde hüsn-i hidemâtda bulunmuş olan Şemsi Efendi'nin üçüncü rütbeden mâ'ârif nişânıyla taltîfi*"ni teklif etti<sup>77</sup>. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın 1 Aralık 1910 tarihli tezkiresi üzerine, 2 Aralık 1910'da "*Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Hâlid Ziyâ*" [Uşaklıgil]in kaleme aldığı Sultan V. Mehmet Reşat'ın iradesi ile bu öneri uygun karşılandı<sup>78</sup> ve gereği yerine getirildi<sup>79</sup>.

Üçüncü rütbeden maarif nişanı olan bir kimsenin, aynı nişanın ikinci rütbeden olanını hak edebilmesi için aradan beş başarılı yılın geçmesi ni-zamname gereği idi<sup>80</sup>. Böyle olmakla beraber aradan bir yıl bile geçme-

<sup>73</sup> B.A. Bâbiâli Evrak Odası, Gelen Giden Defterleri, nu.390, sene: 1293, sıra nu.: 75. Bk. Ek IV. Şemsi Efendi'ye nişan verilmesi hakkındaki irade belgesi zuhur etmediği için bu konuda İrade Kataloğu'ndaki kayıttan faydalanılmıştır. Bk. B.A., İrade Kataloğu, sene: 1293, kısım: Dahiliye, nu.50.793. Bundan sonraki dipnotlarında Bâbiâli Evrak Odası, B.E.O. şeklinde kısaltılmış olarak verilecektir.

<sup>74</sup> 1312 *Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.138.

<sup>75</sup> 1324 *Sene-i Hicriyesi Selânik Vilâyeti Sâlnâmesi*, Def'a: 19, Selânik [1324], s.516.

<sup>76</sup> *Düstûr*, Tertib-i Sâni, c.II, Dersaadet 1330, s.266; Reşat Özalp, *Millî Eğitime İlgili Mevzuat (1857-1923)*, İstanbul 1982, s.449.

<sup>77</sup> B.A.İ., Taltifat, 24 ZA 1328, ref. Bk. ek V.

<sup>78</sup> B.A.İ., Taltifat, 24 ZA 1328. Bk. Ek VI.

<sup>79</sup> B.A., B.E.O., nu.:287.300. Bk. Ek VII.

<sup>80</sup> *Düstûr*, Tertib-i Sâni, c.II, s.267, Özalp, a.g. yer.

den 10 Haziran 1911'de Selânik Maarif Müdürü Rüştü Tahir'in teklifi<sup>81</sup> ve Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref'in tezkiresi<sup>82</sup>, Sadrazamın arz tezkiresi ve Padişah V. Mehmet Reşat'ın 1 Temmuz 1911 tarihli iradesi<sup>83</sup> ile "Selânik'in mekâtib-i muhtelifesinde müstahdem olub ma'ârifin terakkîsi husûsunda sa'y ve gayretleri görülen muharrerü'l-esâmî mu'allim ve mu'allimelerin üçüncü rütbeden ma'ârif nişânlarıyla taltîfleri ve esâsen mezkûr nişânı hâmil olan Şemsi Efendi'ye tebdîlen mezkûr nişânın ikinci rütbesinden bir kıl'asının i'tâ'sı" kararlaştırıldıktan sonra durum Sadâret tarafından ilgili nezârete bildirildi<sup>84</sup>.

Sonraki yıllarda Bâbîâlî, Balkan harbinde Rumeli'nden göçeden öğretmenleri yarım maaşla taşra okullarında görevlendirirken<sup>85</sup> göçmenler arasında bulunan Şemsi Efendi'yi İstanbul'da ilköğretim müfettişliğine getirmekle<sup>86</sup> kendisini ve hizmetlerini başka bir biçimde takdir etmiş olmaktadır.

Şemsi Efendi, Sadec Bâbîâlî tarafından nişanlarla taltif edilmekle kalmadı ve hemşehrileri tarafından da maddeten olmasa bile manen ödüllendirildi. Meselâ 1907 yılında Selânik Belediyesi, şehrin maarifine olan katkılarından ve halk tarafından çok sevilmesinden<sup>87</sup> ötürü, Hamidiye Mahallesi'ndeki bir sokağa Şemsi Efendi'nin ismini verdi<sup>88</sup>. Bunlar arasında Selânik'teki Terakkî Mektebi öğretmenlerinden Osman Şevki Efendi'nin hareketi en anlamlı olanıdır. Osman Şevki Efendi, yayınladığı bir ders kitabında Şemsi Efendi'nin biyografisine ve bir mektubuna şer vermiştir. Bu durum, Şemsi Efendi'ye çok memnun etmiş ve duygulandırmıştır<sup>89</sup>.

#### ÖĞRENCİSİ MUSTAFA (KEMAL ATATÜRK)

Şemsi Efendi'nin öğrencilerinden biri de cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Atatürk, okuma ve yazmayı ilk olarak Şemsi Efendi'den öğrenmiştir. O, ilkokula başlaması ve Şemsi Efendi ile ilgili olarak şunları söylemiştir.

<sup>81</sup> B.A.İ., Taltifat, 1 B 1329, 1ef. Bk. Ek VIII.

<sup>82</sup> B.A.İ., Taltifat, 1 B 1329, 1ef. Bk. Ek IX.

<sup>83</sup> B.A.İ., Taltifat, 1 B 1329. Bk. Ek X.

<sup>84</sup> B.A., B.E.O., nu.293.569. Bk. Ek XI.

<sup>85</sup> B.A., B.E.O., nu.310.398.

<sup>86</sup> Bk. not 30.

<sup>87</sup> *Resimli Kütâb*, c.V, nu.30 (1327/1911), s.490.

<sup>88</sup> Eren, *a.g.e.*, s.7.

<sup>89</sup> Şevki, *a.g.e.*, s. [II].

"Çocukluğuma dâir ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesine âittir. Bundan dolayı anamla babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rûsûmâtda me'mur olan babam, o zamân yeni açılan Şemsî Efendi'nin mektebine devâm etme ve yeni usûl üzerine okumama tarafdârdı. Nihâyet babam işi mâhirâne bir sûrette halletti: Evvelâ merâsim-i mutâde ile mahalle mektebine başladım. Bu sûretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsî Efendi'nin mektebine kaydedildim"<sup>90</sup>.

Atatürk'ün bu ifadesi, gittiği okulun mahalle mekteplerinden ve Şemsî Efendi'nin de mahalle mekteplerindeki öğretmenlerden daha kaliteli ve üstün olduğunu gösterir biçimdedir<sup>91</sup>. Gerçekten de mahalle mekteplerinde, eğitim ve öğretimin çağdışı metodlarla uygulanması sonucu, pek de iyi tedrisat yapıldığı söylenemez<sup>92</sup>.

Ayrıca Atatürk'ün en önemli vasıfları arasında yer alan toplum, hürriyet ve kadın hakları meselelerindeki çalışmalarında, Midhat Paşa'dan aldığı ilhamla, öğrencilerini aydınlatan Şemsî Efendi'nin etkili olduğunu düşünmek mümkündür.

Diğer taraftan şemsî Efendi'nin eğitimde *usûl-i cedûde* ve *usûl-i savtiye*'yi uygulamasının, Atatürk'ün öğretimi kolaylaştıran yeni harflerin kabulünde etkili olabileceği de ileri sürülmektedir<sup>93</sup>.

## SONUÇ

Muhitinde tanınmış, çocuklarla uğraşmayı zevk edinen ve onların önemini idrak eden, mizaç bakımından lâubali, şen kendisini çevresine sevdiren ve "*yalnız vazife itibarile değil ruhan da tam bir mektepçi*" olarak tanı-

<sup>90</sup> Ahmed Emin [Yalman] "Büyük Millet Meclisi Reîsi Müşîr Gâzi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Târihçe-i Hayâtı", *Vakit*, 10 Kânûn-ı sâni 1338/1922, s.1; a. ya., *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c.II, İstanbul 1970, s.253; Sadi Borak - Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.V, Ankara 1972, s.84.

<sup>91</sup> "Bu mektepte Şemsî Efendi harfleri kendi tertib ettiği levhalar üzerinde okutmağa başladığı zaman herkes şaşmıştı. Aylarca mahalle mekteplerinde elifbeyi öğrenemeyen talebe birkaç gün zarfında kelimeleri rabta başlıyordu". Bk. Şevki, a.g.e., s. 214.

<sup>92</sup> Atatürk, genç bir kurmay subay iken arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) ile beraber, çocukluğunda gittiği Şemsî Efendi'nin okulu ile mahalle mektebini ziyaret etmiştir. O mahalle mektebinin kapanmış olduğunu görünce "*İsabet olmuş*" demiştir. Bk. Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul 1981, s.4.

<sup>93</sup> Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1988'e) Ankara 1989, s.372.

nan Şemsi efendi<sup>94</sup>; aynı zamanda öğrencilerinin disiplinine de titizlikle dikkat etmiştir<sup>95</sup>. Kendisi mesleği ile ilgili Avrupa'daki yayın ve gelişmeleri takip ederek, eğitim ve öğretimde *usûl-i cedîdeyi* uygulayarak, yani yeni ve etkin öğretim yöntemlerine göre vğretim ve eğitim yaparak, çağına göre modern bir ilkokul öğretmeni olduğunu kanıtlamıştır. Muallimlikten *Şeyhü'l-mu'allimînlik* ile ilköğretim müfettişliğine kadar yükselme başarısı göstermiştir. O, aralarında Atatürk'ün bulunduğu binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Maarif alanında tatbik ettiği yeni usûllerle de bazı meslekdaşları üzerinde etkili olmuştur.

Şemsi Efendi, yurdumuzda özel dershanecilik ve okulculuk sahasında da öncülük yapmıştır. Bu alandaki faaliyetleri ile Selânik, İstanbul ve Balkanlar'da açılan yeni ve modern okulların sayısı artmış ve eğitim ile öğretimde adeta bir rekabet ortamı doğmuştur.

Hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini benimsemesi ve bu tür hareketleri desteklemesi Şemsi Efendi'nin önemli bir özelliğidir. Bu özellikteki çağdaş bir öğretmenin öğrencilerini de aynı fikirlerle yetiştirmesi gayet olağandır.

Modern eğitim metodlarını takip eden Şemsi Efendi; Tanzimat ile mutlakiyet ve meşrutiyet dönemlerinin temsilcisi olan üç değişik padişah-tan sırasıyla beşinci, dördüncü ve üçüncü rütbeden Mecîdî nişanları ile üçüncü ve ikinci rütbeden maarif nişanlarına lâyık görülmüştür<sup>96</sup>. Bu durum onun ve okullarının her devirde başarılı hizmetler verdiğinin bir başka göstergesidir.

Midhat Paşa'dan etkilenmiş olan Şemsi Efendi'nin, kızların okutulmasına, toplum problemlerine ve hürriyet fikirlerine ilgi duyarak bunlara aralarında gelecekte Atatürk olacak olan küçük Mustafa'nın da bulunduğu öğrencilerine aşılması onun kişiliğinin bir gereğidir. Şüphesiz Mustafa üzerindeki bir ilk tesirler önemlidir. Ancak yetişkin bir kurmay subay iken Mustafa Kemal'in okuyarak, araştırarak ve öğrenerek bu devlet adamından etkilenmesi daha da mühimdir. Çünkü bazı araştırmacıların Midhat Paşa ve Atatürk arasında benzerlik kurmaları<sup>97</sup> karşısında bu etkiler daha da fazla ehemmiyet kazanmaktadır.

<sup>94</sup> Yöntem, "Unutulmuş Şöhretlerden Muallim Cudi", s.12.

<sup>95</sup> Ergin, a.g.e., c.I-II, s.470.

<sup>96</sup> Gerek Mecîdî gerekse maarif nişanı olsun, bir derece yüksek nişan alan kimse, bir öncekini iade ederdi. Bk. *Düştur*, a.g. yer; Pakalın, a.g. yer; Özalp, a.g. yer.

<sup>97</sup> Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, c.II, İstanbul 1983, s.102.